

Byggeskik i byen

Bebyggelsen i Kolding by afspejler byens historie i såvel op- som nedgangstider. De velbevarede – skønt få – renæssancehuse vidner således endnu om velmagtsdagene i 1500-1600-tallet. De magre tider frem til 1800-tallet efterlod sig ikke særlige bygningsværker. Industrialiseringen og befolkningstilvæksten i slutningen af 1800-tallet skabte til gengæld en ny by, som i alt væsentligt udgør det gadebillede, der fremtræder i dag. Byen var på dette tidspunkt en blomstrende handelsby, og overalt i byen blev der opført bygninger til industri, offentlige værker, institutioner, skoler, beboelses- og forretningsejendomme. De større offentlige og private byggerier blev i reglen tegnet af akademiske arkitekter, mens det mere anonyme byggeri ofte blev opført af murer- eller bygmestre. Det blev især tre arkitekter, som kom til at præge bybilledet. Arkitekterne Johan Christian Fussing og Andreas Thomsen Hagerup stod således for en stor del af byens byggeri i årtierne omkring århundredskiftet, mens arkitekten Ernst Petersen i løbet af 35 år fra 1918 tegnede op mod 200 større og mindre byggerier i byen. Han regnes således ikke uden grund for en af landets flittigste arkitekter i denne periode. Det var ofte private håndværkere og forretningsfolk, som stod bag periodens omfattende boligbyggeri. Særlig markant var konsul H. H. Grau, som fra omkring 1860 opførte et stort antal udlejningsejendomme på de tidligere bymarker. Den ældre bebyggelse i Kolding by afspejler ikke alene arkitektonisk stilhistorie, men også de driftige borgere, håndværkere, forretningsfolk og dygtige arkitekter, som med deres virke prægede bybilledet.

Den tidligere Tekniske Skole, nu Kolding Realskole, på Vesterbrogade 6. Opført 1890 efter tegning af arkitekt C. Fussing.

Ser man bort fra Koldinghus og Sct. Nicolai Kirke er de ældste huse i Kolding fra slutningen af 1500-tallet og begyndelsen af 1600-tallet. I denne periode, renæssancen, var det gavlvendte bindingsværkshus den mest udbredte bygningstype. Det lange, smalle hus med de udkragede overetager optog ikke for meget af den sparsomme plads langs gaden, og det var påvirket af tysk og hollandsk byggeskik. Gavlhusene blev dog med tiden sammenlagt og ombygget til traditionelle danske langhuse, og der er i dag blot bevaret tre gavlhuse i Kolding, nemlig Akseltorv 2 og Helligkorsgade 18 og 20. Renæssancetidens bindingsværksgavlhus var i reglen udsmykket med fine træskærerarbejder, og en af landets rigeste og mest overdådigt udsmykkede bindingsværksgavlhus er den snart 400 år gamle Borchs Gård på Akseltorv 2, også kaldet Apoteker Reimings Gård.

Fra midten af 1600-tallet var byen tynget af nedgangstider på grund af svenskekrige, pestepidemier og den nedgang i handelen, som tilsandingen af åen betød. Der blev derfor ikke bygget meget nyt i byen førend omkring 1830, hvor byen begyndte at komme på fode igen. Bombardementet af byen i 1849 betød imidlertid igen et voldsomt afbræk i byggeaktiviteterne, og først hen imod slutningen af århundredet begyndte byggeriet for alvor at tage fart igen. Den tiltagende industrialisering betød opførelsen af fabrikker og forretningsejendomme, ligesom der blev bygget offentlige værker og institutioner såvel som boliger til den voksende bybefolkning. Boligbyggeriet blev for størstedelens vedkommende opført i privat spekulationsøjemed, men det bevirkede dog, at byen var i stand til at absorbere den store befolkningstilvækst, uden at der opstod egentlige slumkvarterer. Langs strøggaderne blev der opført store etageejendomme med udsmykkede facader, mens der rundt omkring i de mindre side- og baggader blev bygget små énetages rækkehuse med blot et par vinduer og en dør ud mod gaden.

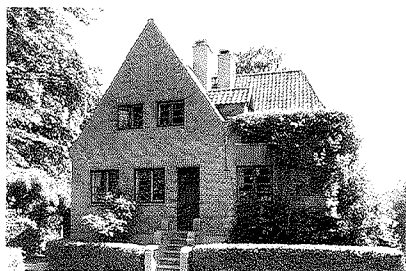
Byggeaktiviteterne gav arbejde til de lokale murermestre og forretningsmænd, hvoraf nogle opbyggede store forretninger. Murermester I. A. Hansen var byens førende murermester, og han opførte blandt mange andre forretningsejendommen Jernbanegade 29. Byens flittigste byherre var konsul H.H. Grau. Han opkøbte allerede omkring 1860'erne den nordlige del af Vesterbro og store dele af Tøndervej kvarteret, og bebyggede dem med arbejderboliger med små to- og treværelses lejligheder. Grau havde sit eget teglværk, som lå i det nuværende Borgergade, og mange af hans huse blev, som eksempelvis Katrinegade 29 og 31, opført i røde mursten med detaljer i formsten, samt glaserede sten ved vinduer, døre og gesimser.

I modsætning til det almindelige boligbyggeri blev det mere prestigebetonede, offentlige byggeri varetaget af akademisk uddannede arkitekter. En af de arkitekter, som var særlig virksomme i Kolding i årtierne omkring århundredskiftet, var Johan Christian Fussing. Han tegnede blandt andet Hotel Kolding på Akseltorv, missionshuset "Bethel" og Ålykkeskolen. Fussing stod også for Teknisk Skole på Vesterbrogade 6, nu Kolding Realskole, der stod færdig i 1890. Ligesom en stor del af tidens øvrige skolebyggeri var bygningen inspireret af italiensk renæssance med en enkel bygningskrop, højtliggende tag med lav rejsning og stort, dekoreret udhæng samt gesimsbånd og friser.

Andreas Thomsen Hagerup var en anden af denne periodes markante arkitekter. Han boede i Kolding fra 1890, og udover sin praksis underviste han på Teknisk Skole. Han satte sit præg på byen med bygningsværker som plejehjemmet "Låsbyhøj", vandtårnet på Gøhlmannsvej og en lang række velhavervillaer. Hagerups villaer har et barokinspireret stilpræg, og er karakteristiske med en stor, hvidpudset bygningskrop, trekantfronton og ofte mørktglaserede vingeteg. Selvom hans villaer allesammen er forskellige i såvel hovedformen som detaljerne, er der alligevel noget umiskendeligt Hagerup'sk over dem. Et eksempel er villaen "Hvide Hus" på Strandmøllevvej 13, der med trekantfrontonen over kvisten ligner en mindre udgave af plejehjemmet "Låsbyhøj". Det var også Hagerup, der omkring 1913 tegnede de gule træstalde på havnen.

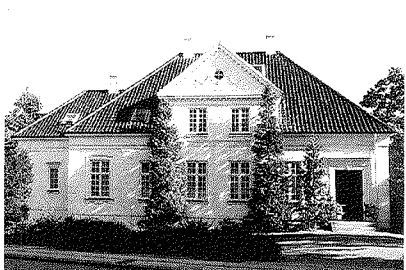
Kongebrogade 83. Opført 1936.

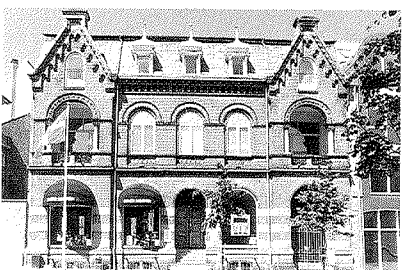
Christian d. 4.'s Vej 13. Opført 1918.

Grosserer Gregersens villa på Kongevej 7. Tegnet af arkitekt Ernst Petersen i 1920.

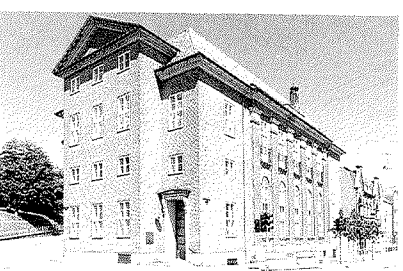
"Hvide Hus" på Strandmøllevvej 13. Tegnet af A.T. Hagerup i 1918.

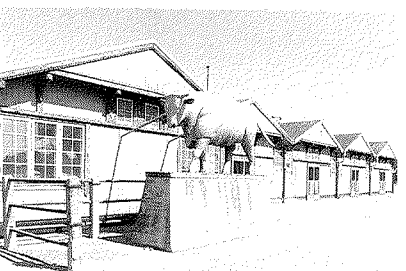
Muremester I.A. Hansens ejendom i Jernbanegade 29. Opført 1898, købt 1901 af Nationalbanken, der brugte den til filialkontor indtil 1924.

Katrinegade 29 er fra 1899. Det er en af de mange ejendomme, som Konsul Grau opførte.

Den tidligere Nationalbankfilial, nu skatteforvaltning, i Jernbanegade 27. Tegnet af arkitekt Ernst Petersen i 1924.

Kreatureksportstaldene på Jens Holmsvej 33. Tegnet af arkitekt A.T. Hagerup, og opført i 1911-1914 for Kolding Kommune.

De store villaer fra begyndelsen af dette århundrede var forbeholdt de velhavende borgere som tandlæger, grosserere mv. Da den hidtidige befolkningstilvækst fortsatte ind i dette århundrede, blev bolig manglen et stadig mere påtrængende problem. Her kom haveselskaberne til at spille en vigtig rolle i byudviklingen. Haveselskaberne satte nemlig især arbejderne i stand til at realisere ønsket om eget hus og have. De købte jorden i fællesskab, byggede hver især et lille havehus alt efter formåen, og betalte siden af på jorden til de havde deres eget skøde. Fra 1911 og frem til 1950'erne bredte haveselskaberne sig i hele byens periferi. De små havehuse blev i løbet af en kort årrække udbygget og gjort mere permanente, og der var således skabt et grundlag for en række villa- og parcelhuskvarterer.

Udover de store velhavervillaer og de små haveselskabshuse var der naturligvis også en del andet villabyggeri. Det almindelige villabyggeri var naturligvis også påvirket af de skiftende stilretninger inden for arkitekturen. Den mest udbredte type i århundredets første årtier var den gavlvendte rødstensvilla med høj tagrejsning – ofte med plads til to familier. Bygningerne blev opført i såkaldt "schweizerstil", dvs. med et stort udhængstag og udskæringer i de synlige tømmerkonstruktioner.

Landsforeningen Bedre Byggeskik blev stiftet i 1915 som en reaktion mod de forudgående årtiers blandede arkitekturstrømninger. Foreningen havde til formål at virke for genindførelsen af enkle former og traditionelle materialer i dansk arkitektur. Foreningen fik stor indflydelse på både privat og offentligt byggeri i årtierne mellem 1. og 2. verdenskrig, og flere villaer blev opført i Bedre Byggeskik-stil. Et flot eksempel på denne arkitekturstil er villaen på Planteskolegrunden på Christian d. 4.'s Vej.

Der opstod i 1920'erne og 1930'erne en blandingsarkitektur, der for så vidt er meget tidstypisk, men som er særlig rigt repræsenteret i Kolding. Den lånte stiltræk fra den efterhånden lidt gammeldags nyklassicisme, og kombinerede dem med det moderne funktionalistiske formsprog. Resultatet kan f.eks. ses i bungalow'er med nyklassicistiske detaljer omkring døren eller nyklassicistiske villaer med funkishjørnevinduer. På Kongebrogade 83 ligger eksempelvis en villa fra 1936, hvor nyklassicismen og funkisstilen desuden er forenet med den gammelkendte gavlvendte hovedform og de røde sten.

En særlig markant arkitekt i dette århundrede var Ernst Petersen. Han kom til Kolding i 1918 efter at have vundet en konkurrence om byens nye domhus. Han fik hurtigt etableret sig som arkitekt og kom i årene fremover til at præge bybilledet mere end nogen anden enkeltperson. Ernst Petersen var utrolig produktiv og beskæftigede sig både med offentligt og privat byggeri. Som eksempler kan nævnes Nationalbankens filial – nu skatteforvaltning – i Jernbanegade, Sct. Hedvigs hospital – nu toldkammer – i Domhusgade, rådhuset på Axeltorv, Odd Fellow bygningen i Hyrdestræde, biblioteket i Jernbanegade, vandkraftværket i Harte. Hertil kommer en lang række mere anonyme villaer og etageejendomme rundt omkring i byen. Ernst Petersen var først og fremmest inspireret af nyklassicismen, men herudover hentede han også megen inspiration i de danske herregårde. Rådhuset, Sct. Hedvigs hospital og Nationalbankfilialen, der står med symmetrisk facade, klar vinduestakt, pilastre og fronton, er alle tre fine repræsentanter for denne periodes nyklassicisme. I modsætning hertil var hans villaer ofte mere herregårdsinspirerede eller påvirket af engelske "country houses", som det eksempelvis ses på Gammel Kongevej 7. I 1930'erne forsøgte Ernst Petersen sig endvidere med et mere funktionalistisk præget byggeri, men selvom disse byggerier ikke hører til hans bedste, er de en del af den samlede indflydelse, han gennem 35 års virke havde på byen.